

AĞIN TARİHİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

Günerkan AYDOĞMUŞ

Değerli Ağınlı okurlarım; İlçemiz üzerine uzun yıllar yaptığım araştırmalar neticesinde edindiğim bazı bilgileri AĞIN dergisinde yayınlamayı uygun gördüm.

Bu bilgilerin Ağınımız açısından mutlaka kaybolmaması gerekirdi. Daha önce yayınladığım "Ak Topraklar Üzerinde Bir İlçe-AĞIN" isimli kitapta Ağın'ın tarihine azda olsa yer vermiştim. Daha sonra elime yeni bilgiler geçince Ağın tarihini yeniden yazma gereği duydum. Gerçi eski bilgilerde herhangi bir hata ve yanlışlık yoktu. O bilgileri sadece yeni bilgilerle genişletme gereği duydum. Aşağıda okuyacağınız Ağın hakkındaki bu bilgiler daha çok Selçuklu ve öncesine ait bilgilerdir.

Değerli okurlar, 1970'li yıllardan beri İlçemiz hakkında araştırmalar yapmaktayım. Önce yazılı kaynakları taramaya çalıştım. Mesela Selçuklu dönemini en iyi bilen Prof. Dr Osman Turan'ın, 1-)Selçuklular Zamanında Türkiye 2-)Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi 3-) Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Tarihi isimli eserlerini okuyup inceledim. Osman Turan Selçuklular konusunda otoriter bir ilim adamıdır. Bu arada Keban Barajı Kurtarma kazılarının raporlarını da okudum. Ayrıca komşu ilçelerle ilgili tarihi yazılardan da faydalandım. İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Sanat Tarihi bölümünde okurken üniversitenin kütüphanesinden ve Beyazıt Kütüphanesinden faydalanmaya çalıştım. Harput Tarihi ve Elazığ'la ilgili yazılı kaynaklara ulaştım. Kısaca çok geniş yazılı kaynaklara girdim.

Bu arada Sanat Tarihi hocalarım Rahmetli Prof. Dr Oktay Aslanapa ve Bizans sanatı hocamız rahmetli Prof. Dr. Semavi Eyice hocalarımdan sözlü bilgiler aldım. Ağın ve çevresinde arazide bulduğum bazı çini parçalarını Çini Hocamız Şerare Yetkin'e gösterip tarihi konusunda bilgiler edindim. Yine ileride anlatacağım Ağın Kurtarma Kazılarını yöneten rahmetli Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu ile ASOS'da yaptığımız görüşmede Ağınla ilgili görüşlerini burada anlatacağım. Onun bu açıklamaları Ağın Tarihi için çok önemliydi. Ağın ve yöresi özellikle Osmanlı dönemine kadar önemli olaylara sahne olmuş bir ilçedir. Şimdi konuya başlayabiliriz;

Bu gün Elazığ Müzesine kaldırılan Ağın Kara Mağara Köprüsü ile konuya girmiş olalım ; Bu köprü Romalılar döneminde Arapkir çayı üzerine yapılmıştır .Üzerinde Roma Alfabesi ile, "Bu köprüden geçeni Tanrı Kutsasın" ibaresi yazılıdır. Roma döneminde doğuyu batıya bağlayan tek yol buradan geçmekteydi.

Yani bu köprü o tarihlerde önemli bir yol üzerindeydi. Geçit vermeyen Munzur Dağlarının tek geçit yeri ise Karasu vadisidir! Dolayısı ile bu köprü bu vadi çıkışında inşa edilmiştir. Bu köprüye en yakın yerleşim yeri ise eski ismi Hestek, yeni ismi Yeni Payam Köyüdür. Bu köyün önlerinde bulunan "Şemenler "isminde tarihi bir yerleşim yeri mevcuttur. Yeni Payam Köyü sakinleri bu yerleşim yerinin bulunduğu mevkiye halen "ŞEMENLER" demektedirler. İşte bizlerin "Hestek Kalesi" dediğimiz oyma sığınaklar bu yerleşim yerinin

ahalisi tarafından yapılmıştır. Prof. Dr. Osman Turan Anadolu'ya yapılan Türkmen akınların başlama tarihini 1118 olarak gösterir. Ben Baraj öncesi bu sığınaklara girerek incelemelerde bulunmuştum. Özellikle duvarlara kazılan Ermenice yazıları not alıp incelediğimde bu yazıların bir kısmının Ermenice isimler olduğu, bir başka yazıda ise 1118 tarihine rastladım! Bu tarihin Prof. Dr. Osman Turan Hocanın Türklerin Anadolu'ya göç tarihi olarak belirttiği 10018 tarihiyle örtüştüğünü gördüm! Bu tarihin bize Türkmen akınlarını hatırlattığını söyleyebiliriz! Bu sığınaklar yöre halkı tarafından Türkmen akınlarına karşı yapıldığını doğrular niteliktedir. Bu sığınakların bir özelliği de, uzaktan bakıldığında burasının fark edilmeyişidir! Burasının içindeki sağlı sollu galerilerde dışarıya açılan mazgal deliklerinin bulunması ise icabında savunma amaçlı da yapıldığını gösterir.

Selçuklu Beylikler döneminde Harput'a hakim olan Artuklu Beylerinden Balak Gazi bulunuyordu. Malatya'ya ise melik öldüğünden Melike sultan bakmaktaydı. O tarihlerde Erzincan'da ise Mengücekler bulunmaktaydı. Arapgir, Kemaliye ve Ağın yöresindeki Ermeniler Bizanslıların dağılma boşluğundan yararlanarak bir prenslik sevdasına kapıldılar. Kog Vasil isminde birini de Prens ilan ettiler. Ermeniler daha önce Arapgir, Kemaliye ve Ağın yöresine yerleştirilen Türkmen boyları üzerinde katliam girişimine başlamışlardı Mengücek Mehmet Gazi bu yöreye gelerek bu prensliğe son verdi ve burasını Mengücek Oğulları Beyliğine bağladı. Malatya Melikesi bunun kendi topraklarına saldırı olduğunu ileri sürerek Balak Gaziden yardım istedi! Balak Gazi kendisinin dul bir hatun olduğunu, bunun çevrede yanlış anlaşılacağını ileri sürerek aralarında bir nikah kıyılması halinde yardım yapabileceğini Malatya'dan gelen aracılarda Melike sultana bildirdi.

Melike Sultan Balak Gazi'nin bu teklifini kabul ederek Palu Kalesinde nikah kıydılar. Bu nikahtan sonra Balak Gazi Mengücek Mehmet Gazi üzerine yürüdü ve Fırat'ı geçerek Şemen Kalesi önlerinde iki ordu karşılaştı. Mengücek Mehmet Gazi yenilerek bu toprakları Balak Gazi'ye terk etmek zorunda kaldı.

Burada önemli bir açıklama yapmak istiyorum; Prof. Dr. Osman Turan bu karşılaşmanın yapıldığı yerin Gümüşhane hudutları içerisinde "Şermen Kalesi" önlerinde olduğunu belirtmiş. Yalnız bu ifadeye " tahminen" diyerek kesin olmadığını ima etmiş. Bize göre olaya sebep olan yer Arapgir, Kemaliye ve Ağın yöresidir. Bazı kaynaklarda "ŞEMEN" yerine "ŞERMEN" diye geçmiş olabilir! Kale de "HASTEK KALESİ" dir. O devirde Munzur'u aşarak Gümüşhane'ye ordu götürmek kolay bir iş olmasa gerek! Ben bu açıklamayı Prof. Dr. Osman Turan hocamıza izah edecektim ama o sıralarda hocamızı kaybetmiştik!

Bunu da bu arada belirtmiş olayım.

KEBAN BARAJI KURTARMA KAZILARI:

Ağın'da yapılan Kurtarma kazılarında Panik yazısında bir kale, Kurtkayalar'da bir Bizans dönemi mezarlığı (Nekropol), Hamam ve Kilise kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu arada bizlerin "Galacuk" Kalecik dediğimiz bir Bizans kalesi üzerinde de araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca Arapgir Çayı vadisinde taş devrine ait opsiden (çakmak taşından kesici aletler) bulunmuştur. Bunlar Kara Mağara Köprüsü ile birlikte Elazığ Müzesi'ndedir. Yine Kurtkayalar'daki mezarlıkta bulunan ölü hediyeleri de Elazığ Müzesinde sergilenmektedir.

Şimdi gelelim Ağın'ın yerinde kurulmuş olan Roma ve Bizans dönemine ait şehre; Herodot Tarihinde Fırat boylarındaki bazı şehirlerden bahsedilmekte ama bunların yerleri kesin olarak tespit edilmemektedir. Acaba

Ağın'ın yerindeki şehrin adı ne idi? Bunu hep merak edip durmuşumdur! Kazılarda bu isme rastlanılmış mıdır diye de merak etmişimdir. Gel zaman git zaman Akçay'da yazlık da iken Hürriyet gazetesinde bir habere gözüm ilişti. Haberde Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nun Çanakkale Asos'daki kazıları yürüttüğü yazılıydı. Bizde Asos'a gitmeyi planlıyorduk. Nitekim uygun bir zamanda Asos' gittik. Ben Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nu soruşturmaya başladım. Sorduğum kişilerden bazıları aşağıda otelde demişlerdi. Bazıları da kazı alanında olduğunu söylediler! Bir süre aşağı yukarı inip çıktım. Nihayet biraz sonra rahmetli Hocamızı kazı alanında iş yaparken bulduk. Kendisine Elazığ'dan geldiğimizi, aslen Ağınlı olduğumuzu söyleyince elindeki malzemeleri yere atarak "Ooo, buyurun!" dedi. Arabada ailemin de olduğunu söyleyince "Onlarda gelsin" diyerek bizi kazı şantiyesine götürdü. Yol boyu eski Ağın hatıralarını konuştuk. Ağın kazılarında bulunduğu sırada bizlerin bir mezar kazma yüzünden mahkemeye verildiğimizi anlattım gülmekten kendinden geçti! Tabi kendisi olayı hatırlamıyordu! Şantiyeye geldiğimizde şantiyedekilere, "Bak bunlar Elazıglı, çayı çok severler, hemen çayı koyun" dedi ve "şu mezar kazma olayını bir daha anlat" dedi. Orada epeyce bir sohbet yaptık. Ben Ümit Hoca'ya Fırat Üniversitesinde Arkeoloji bölümü açılmış olsa gelir misin? dedim. Ümit Hoca, "Ben Elazıglıları çok severim. "Oradayken birçok arkadaşla ava gitmişim. Üniversitede Arkeoloji bölümünü açın söz geleceğim." dedi. Ben bunu o dönemin Fırat Üniversitesi Rektörü Eyyüp İspir Hoca'ya ilettiğimde bana, "Erzurum' da Arkeoloji bölümü var Günerkan Hocam, gerekmez!" dedi.

Şimdi bu noktadan sonra anlatacaklarım çok önemli! Ümit Hocaya hep merak ettiğim soruyu sormaya sıra geldi, "Hocam" dedim, "Ben Ağınla ilgili bir araştırma kitabı yayınladım. Ağın'daki tarihi şehrin adını hep merak edip durdum, siz bu şehrin adını bulabildiniz mi? Ya da biliyor musunuz?" dedim. Hoca yerinden biraz kaykıldı ve, "Oranın tarihteki adını bende çok araştırdım. Bulabildiniz mi dersiniz hayır! Bende bulamadım." Hocanın bundan sonra söyledikleri çok daha önemliydi, Ümit Serdaroğlu Hocamız aynen şunları söyledi; "Sana bir şey söyleyeyim mi!" Buyur Hocam dedim, Hoca devam etti, "Ağın'daki şehrin adı bana sorarsanız, "Daskuza"dır. Her ne kadar Arapgir'deki eski şehrin adı "Daskuza" olarak söylene de, bana göre "Daskuza" Ağın'ın yerindeki eski şehrin adıdır. Çünkü Daskuza şehrinin tarihi kaynaklardaki tarifine göre, Daskuza Fırat'ın Batı yakasında, iki kaleyle korunduğu belirtiliyor. Bana göre bu tariflere en uyan yer Ağın'dır." "Arapkirliler bundan alınmazlar mı? Hocam" dediğimde, "Benim inancım budur, bir ilim adamı olarak bunu da söylemek zorundayım!" dedi. Ümit Serdar Hocanın bu anlattıkları çok önemliydi. Kendisi Türkiye'nin en önemli Arkeoloğuydu. Bu görüşmemizi tarihe ışık tutmak amacıyla mutlaka yazmalıydım.

Ümit Hocanın tavşan kanı çayını içtikten sonra vedalaşıp ayrıldık. Yalnız benden yazdığım AĞIN Kitabını istedi döndükten sonra gönderdim. Bu çok değerli Hocamızın ölümünü duyunca çok üzüldüm! Mekanı Cennet olsun!

Ağın'ın yerindeki şehri biraz tanıtalım; şehrin başlangıç yeri Uzungil Mahallesi ve Fellahlar'dan başlar. Koçan, Tataragaşı, Müderris Hüseyin Efendi Mahallesi dahil, Mezarlar ve Peğler mevkisini içine alır. Karşı tarafta ise Kuzgeçe Mahallesi, Kavuncugil ve taa Hoşirikler ile Kurtkayası'na kadar uzanan bir alanda kurulmuştur. Bu şehre ait duvar taşları, sütun ve kaide başlıkları Ağın evlerinde, bağ bahçe duvarlarında kullanılmıştır! Bazen bir evin giriş merdiveninde bu taşlara rastlamak mümkündür.

Galacuk dediğimiz mevkide bulunan küçük bir kale, Badem Adası incelendiğinde görülecektir ki, Bu küçük Kale daha önceleri Badem Adası seviyesinde iken ,bir heyelan sonucu aşağı doğru kayarak Kurtkayası deresine doğru inmiştir! Bu gün Baraj Gölünden tam olarak aşağı inmeyen bölümü ise yeni yapılan Öğretmenevi seviyesinden aşağı inmiştir! Öğretmenevi çevresinde sathı araştırması yapıldığında bunu görmek mümkündür!

BADEMLİ OYMA KAYA MEZARLARI

Bademli Köyü ve çevresinde tarihi yerleşim alanlarının olduğunu, yine bu alan içerisinde çok sayıda oyma kaya mezarlarının bulunduğunu görürüz. Kaya mezarları Urartu kaya mezarları şeklindedir. Köy çevresinde bulunan bazı taşlardaki yazılar ise Roma alfabesi ile yazılmıştır.

Kaya mezarları genelde 2 ya da 2,5 metre kare alanındadır. Mezarın dış giriş kapısı etrafı düzelterek açılmıştır. Kapının ölçüsü ise genelde 90x60 genişliğindedir. İç kısmı ise genelde tek mekanlı olup, yerden 1.80 veya 1.90 cm yüksekliğindedir. İç duvarların bazılarında pencere nişleri mevcuttur. Bazı mezarlarda ise bitişikteki oda mezarına delikler açılmıştır! Mezarın taban bölümünde ise dikdörtgen şeklinde oyulmuş bir çukurluk vardır. Ölülerin mezara konulma şekli ise şöyledir; ayakları bu çukurlara gelecek tarzda oturtularak konulmuştur. Ayrıca duvar ve tavanda aşı boyası ile bazı desenler çizilmiştir. Bademli Köyünde dıştan bakıldığında daha açılmamış olan çok sayıda Kaya Mezarının olduğu söylenebilir. Bu mezarların Urartularla bir ilişkisi var mıdır bilmiyoruz. Bazı Kaya Mezarlarının kapılarının üst kısmında küçük delikler mevcuttur. Bunlar yapılırken mi konulmuş bilemiyoruz.

AĞIN ÇEVRESİNDEKİ ESKİ TARİHİ YOLLAR

Ağın ve çevresinde çok eski zamanlarda kullanılan tarihi yollar mevcuttur. Bilinen bu yolların bazılarının adları şöyledir; 1- Bağdat Yolu, 2-Kral yolu, 3- Madenci Yolu

Bunların dışında nereye uzandığı bilinmeyen bazı yollar daha vardır.

Bilindiği üzere Munzur Dağlarını aşmak öyle kolay değildi. Doğu batı ve güneye uzanan tek yol karasu vadisinden geçmekteydi. Bu yol Erzurum ve Erzincan üzerinden Batıya, Kemaliye ve Ağın üzerinden de güneye uzanırdı.

Ağın'dan Kemaliye'ye doğru uzanan iki yol vardı. Biri Karamağara köprüsünden geçen yol, diğeri Şenpınar istikametinden gelip Kaşpınar üzerinden Harput'a uzanan yol. Bu yol ayrıca Denizli Köyü üzerinden de Malatya ve Harput'a uzanmaktaydı. Bu yola bu nedenle Madenci Yolu'da deniliyordu. Batıdan Sivas üzerinden gelen Bağdat yolu da Ağın üzerinden geçiyordu. Ağın yol konusunda bir kavşaktır. Son yıllarda bu özelliğini kaybetmiştir.